

Vinko Šribar

FREISINSKI TRG OTOK (GUTENWERTH)

Poročilo o arheoloških izkopavanjih v letih 1971 in 1972

V poročilih o izkopavanjih na Otoku pri Dobravi za leto 1967, 1968, 1969 in 1970, ki jih je objavil Zgodovinski časopis, smo za vsako leto posebej objavili celotno dokumentacijo izkopavanja, delno. vrednotenje izkopanega gradiva in splošne izsledke izkopavanja. Ta način objavljanja je imel slabo stran, da je bil objavljen le tekstovni del dokumentacije ter samo risbe končne situacije. To je okrnilo vrednost objave, zato smo se odločili, da bi v naslednjih letih o raziskovalnih akcijah na Otoku obveščali javnost samo o obsegu vsakoletnega dela, ob tem pa bi obdelali tisti del gradiva ali problemov, ki jih je mogoče dokončno iz vrednotiti. Tako v tej številki Zgodovinskega časopisa poročamo o obsegu delovnih akcij v letu 1971 in 1972 in istočasno podajamo podobo kožarsko-strojarskega delovnega kompleksa, ki je z raziskovalno akcijo v letu 1972 dobil zaključeno podobo. Ker je strojarsko-kožarska dejavnost važen prispevek v poznavanju lokalne in vseslovenske zgodovine smo dokumentacijo, ki obravnava to dejavnost na Otoku podrobneje obravnavali, še posebno tedaj, ko gre za tipološka in kronološka vprašanja.

Ker metodologija arheološkega izkopavanja zahteva posredovanje celotne dokumentacije, na temelju katere se izvajajo določeni sklepi, bomo ob koncu raziskovalnih del na Otoku risarsko, merno in tekstovno dokumentacijo objavili v posebnem zvezku v seriji pod naslovom: Materiali arheološkega izkopavanja na Otoku pri Dobravi. Istočasno obveščamo strokovno javnost, da je bil prvi zvezek te serije: Keramično gradivo iz sond na Otoku v letu 1967, objavljen že spomladi leta 1973.

a) Sistematsko izkopavanje IP 1

Sistematsko izkopavanje na IP 1 smo zaključili v letu 1971 z izkopom zaporedne vrste kvadrantov od 65—72. Tako smo odkrili vso površino na kateri se širita dve strojarski jami in sicer, prva na površini kv. 68, 69, 59, 58,8 ter 30 in druga na površini kv. 49, 48, 47 in 50. Toda spoznali smo, da bo potrebno v letu 1972 opraviti še vrsto drobnih terenskih posegov, še posebno znotraj površine prve strojarske jame in da bomo potem lahko brez težav rekonstruirali strojarski obrat ali strojarske obrate na Otoku. V poročilu o izkopavanjih v letu 1970 in 1971 smo začasno datirali prvo strojarsko jamo, kjer smo prišli do zaključka, da moramo ta objekt postaviti v čas pred prvo cerkvijo tj

v čas 11. stol., če ta cerkev začenja z romaniko, ali pa v čas 10. ali prve polovice 11. stol., če je prva faza cerkve predromanska. Ob spoznanju, da imamo opraviti z enkratnim objektom v času nastajajočega fevdalizma ter ob ocenjevanju njegove vrednosti, se vedno bolj zavedamo, da zasluži podrobno obravnavo. Potem, ko smo v letu 1972 opravili številne mikroraziskave in opazovanja na terenu na prvi in drugi strojarski jami, jih lahko danes podrobno opišemo ter funkcijsko in časovno opredelimo.

Delni opis prve strojarske jame in oris njene problematike

Prva strojarska jama se širi na površini šestih kvadrantov S od cerkvene ladje, kot smo že omenili tudi v poročilu za leto 1971. Južni zaključek strojarske jame pa se izgublja pod S zidom cerkvene ladje. Že med raziskavo smo ugotovili, da smo dno jame dosegli zaradi nenehne talne vode le na skrajnem severnem in južnem delu in smo prišli do najdb, ki govorijo o strojarski in železarski dejavnosti. Veliki kosi žlindre so ležali na dnu strojarske jame in so bili prekriti z debelo plastjo čreslovine, kar govori, da sta se na tem prostoru vršili obe dejavnosti in sicer najprej železarska in pozneje strojarska. Ker pa je prva jama zelo razčlenjena s številnimi terasami in ukopi, izgleda, da celoten ukop, kot smo ga dobili pri izkopavanju, ni nastal istočasno. Za pravilno predstavo o izgledu strojarske jame bi morali ugotoviti tiste dele, ki so nastali prej in so rabili za potrebe železarsko predelovalne dejavnosti. Za izhodišče, kako je izgledala v prvotnem stanju strojarska jama 1, nam služi strojarska jama 2, ki je v svoji zasnovi zelo jasna in ni verjetno, da bi v katerem obdobju služila drugemu namenu. Z izločevanjem starejših elementov v okviru prve jame, pa bomo dobili vse elemente za rekonstrukcijo oblike jame in njeno funkcijo, ki jo je imela v okviru železarsko predelovalne dejavnosti, kar je enako pomembno za čas, ki ga obravnavamo, kot za naša dognanja o strojarski dejavnosti.

Opis celotnega izkopa na kv. 68, 69, 59, 58,8 in 30. Objekt, kot celota je ukopan v sterilno plast ilovice, ki je na tem mestu v globini 80–90 cm pod današnjo površino.

V kv. 69 je izkop nepravilno krožne oblike, ki pokriva velik del kvadranta in se s svojim izkopom širi proti kv. 58 in 68. Na osrednjem delu je izkop globok 2 m. Dno izkopa meri po daljši osi do 100 cm, po krajši osi pa do 70 cm. Globina izkopa je okoli 80 cm pod najstarejšo hodno površino v kv. 69. Stene izkopa so oblikovane terasasto. Posamezne terase dosežejo širino do 15 cm. Terasa so prvotne in so gotovo imele tudi neko funkcijo, saj imamo na prvi terasi proti severnemu robu kv. 69 sled za katero domnevamo, da je prostor, kjer se je naslanjal tram ali deska.

Izkop v kv. 68, 58 in 59 je plitvejši od dna izkopa v kv. 70, začenja se okoli 30 cm nižje kot je začetek sterilne plasti v kv. 69 in 70. Na dnu izkopa je bil v osrednjem delu kv. 69 »in situ« ohranjen bikonični lonček, od katerega je ostalo še dno in večji del oboda. Ostali deli so ležali fragmentirani okoli posode. Ob posodi je bil lomljenec v velikosti 30 × 30 cm. Kot smo že omenili, je bil neposredno pod severnim robom tega nepravilnega ukopa stop-

ničast izkop v velikosti 40×20 cm. Ta je v enaki višini, kot je južni rob ukopa v kv. 69. Ob južnem robu izkopa so sledovi manjše ovalne luknje za leseni steber s prerezom 5×10 cm. Izkop, ki ga lahko pripisujemo le temu objektu se širi na JV delu kv. 68. Tu so v eni črti, ki teče v smeri SV—JZ, trije manjši ukopi nepravilno ovalne oblike. Največji ima v premeru 35 cm, oba manjša pa do 20 cm. Razdalja med posameznimi luknjami je do 50 cm, globina lukenj pa do 30 cm. Z ozirom na drobnejše lomljence se zdi, kot bi imeli opraviti z luknjami za lesene stebre. Vse tri luknje so na manjši terasi, ki je do 30 cm pod zgornjo površino sterilne plasti v kv. 68. Izkop se širi naprej skozi kv. 59 in pokriva vso njegovo vzhodno polovico tako, da zgornji rob izkopa teče skoraj v diagonali od SZ proti JV robu kv. 59, zatem seka v isti višini SV vogal kv. 8 in nato prehaja v kv. 30, kjer izkop pokriva večji del S polovice kvadranta.

V kv. 30 se izkop proti jugu zaključi skoraj z ravno črto, ki teče v smeri S—J in to po vsej dolžini tega kvadranta. Iz tega bi lahko sklepali, da je J zaključek kvadranta v celoti raven do njegovega stičišča z vzhodnim robom kvadranta. V kv. 58 zavije izkop nekoliko proti SZ in nato naravnost v smeri proti severu, kjer se združuje z zgornjim robom izkopa za ukop, ki smo ga opisali v kv. 69. S tem smo opisali zgornjo črto ukopa, ki je v globini, kjer začenja sterilna plast. Ugotavljamo, da se iz tako zarisane zgornje črte ukopa celoten ukop zožuje v obliki ožjih ali širših teras proti osrednjemu, ledvičasto oblikovanemu delu ukopa, ki pokriva v glavnem SZ vogal kv. 30, JZ vogal kv. 58 in le ožji del ob vzhodni meji kv. 59. Proti vzhodu so terase do dna izkopa proti zgornjemu robu visoke do 20 cm in široke do 60 cm. Ob tej meji imamo opraviti s štirimi terasami. Zgornji rob terase je enoten z zgornjim robom ukopa v kv. 69. Najenostavnejša je južna meja ukopa. Tu se spušča strmo od zgornjega roba proti začetku osrednjega ledvičastega dela ukopa, vendar zasledimo v strmini komaj tri zaznavne robove teras. Najbolj tipične terase so ob J robu izkopa. Našteli smo štiri, ki so visoke do 25 cm in široke do 30 cm. Najbolj kompliciran je severni del ukopa tj. tisti del na prehodu iz kv. 59 v kv. 58 in iz kv. 68 v kv. 69. Izgleda, da moramo jemati kot zaključek izkopa polkrožni rob v kv. 68, ki se nato v treh do 100 cm širokih terasah spušča proti osrednjemu delu ukopa. Imamo vtis, z ozirom na geometrično obliko celotnega objekta, da je ukop v kv. 69 vrinjen v predhodno zaključeno podobo izkopa, ki se komaj dotika kv. 69. Zunanji rob izkopa v kv. 68 se namreč izteka v smeri, ki ga nakazuje zunanji rob ukopa na JV robu kv. 58. Zgornji rob izkopa ob južni meji kv. 69 je v isti višini, kot tretja terasa ob vzhodnem robu ali pa druga terasa v kv. 68.

V globini 3. oz. 2. terase ob severnem robu kv. 59 je nepravilno ovalen ukop z daljšim premerom do 1,0 m in krajšim do 0,8 m, globok do 0,40 m, s tem da je osrednji del ukopa skoraj pravilno okrogel s premerom do 25 cm. Skoraj na osrednjem delu kv. 8 na sterilni plasti začenja pravokoten ukop, ki meri $1,0 \times 0,8$ m. Ta se širi v smeri V—Z in dosega globino do 15 cm. V zgornji vzhodni polovici tako zarisane pravokotnika je ukop s premerom 40 cm in globino 50 cm.

Dno ledvičasto oblikovane površine sta v glavnem pokrivala dva materiala in sicer večji južni del rastlinski temno sivi sloj, na katerem je ležalo nekaj osamljenih oblic. Severni del ledvičastega dna je pokrivala tanka plast sive gline. Ko smo jo odstranili, smo ugotovili da se rastlinska plast širi tudi po vsej severni polovici ledvičasto oblikovanega dna. Po svoji daljši osi meri ta del 4,5 m, po širini na južnem delu 1,5 m in na severnem delu 0,7 m. Po odkopu južnega zaključka dna smo ugotovili, da sega čreslovina tu v globino do 20 cm. Pod čreslovino se ukop nadaljuje, v njem pa so večji kosi lomljenecv, žindre in dva pokončno stoječa lesena kola. Ukop se nadaljuje še najmanj pol metra pod čreslovino. Po izkopu severnega zaključka dna smo ugotovili, da je tu čreslovina debela le 15 cm. Pod njo so ležale kosti nože nekega manjšega kopitarja. Noga je bila v skrčenem položaju. Ležala pa je na plasti svetlo sive gline pomešane z rastlinskimi ostanki, ki se nadaljujejo še najmanj 50 cm pod čreslovino. Enako zasipno gradivo je bilo v odkopu na južnem koncu

dna. Dno izkopa v celoti nismo mogli odkriti zaradi visoke talne vode. Masa čreslovine je bila na tem prostoru izredno velika, več od pol m³. Sodeč na prvi pogled so v čreslovini le rastlinski ostanki. Analiza čreslovine je v postopku in jo bomo obravnavali v posebnem poročilu. Zanimiv je podatek, da smo v masi čreslovine na južnem delu dobili kos že prepariranega usnja velikosti 20 × 25 cm. Analizo tega kosa usnja bomo opravili v teku leta 1973.

Isti izkop, ki je napolnjen s čreslovino, je služil v času pred strojarsko dejavnostjo nekim drugim namenom. Kot kaže zasipna plast pod čreslovino, je ta prva dejavnost, ki je verjetno povezana z železarsko predelavo, časovno dokaj oddaljena. Domneva, ki smo jo postavili v poročilu o izkopavanjih na tem prostoru, da gre za topilniško dejavnost, temelji ne samo na dejstvu, da smo našli velike količine žlindre ne samo na tej, temveč tudi na sosednji površini, ampak predvsem na ugotovitvi, da je bila žlindra tod žareča. Tako smo npr. ob SV robu dna izkopa našli kos žlindre, okoli katere je bila zemlja ožgana v obliki vencev, ki so se širili okoli tega kosa žlindre in ohranili njegovo osnovno obliko. Zaradi te hipoteze smo ob SZ delu vsega izkopa naredili prerez širok 1 m in dolg 2 m. Širok prerez teče po zahodnem delu ukopa, začenja v začetku sterilne plasti in se spušča do dna ledvičasto oblikovanega izkopa. Ta pomožna sonda je globoka največ 10 cm, kajti že v tej globini smo ugotovili, da vso površino sonde prekrivajo drobni kosi žlindre, ki so tako gosti, da dajejo vtis, kakor bi bili posuti po vsej površini. Sloj, med površino posuto z žlindro in površino, na kateri leži čreslovina, predstavlja časovni razpon med časom uporabe istega prostora za železarsko predelovalno dejavnost in strojarsko dejavnost. Z opisanimi podrobnostmi, smo prišli do zaključka, da se je na istem prostoru najprej razvijala železarsko-topilniška in mogoče tudi predelovalna dejavnost in pozneje po neki časovni cezuri še strojarska dejavnost. Razčlenjenost objekta, kot kaže tloris na T. 2 je skupek oblik, ki so se nabrale kot posledica obeh dejavnosti. Predvsem bi bilo potrebno izločiti elemente, ki so verjetno pripadali zadnji strojarski dejavnosti. Kolikor se je tu odvijala samo strojarska dejavnost, bi lahko po analogijah s strojarsko jamo vzhodno od prezbiterija te cerkve sklepali, kateri deli celega objekta so funkcionalno vezani na strojarsko dejavnost. Da bi to lahko opravili, se mi zdi potrebno, da najprej opišemo še drugo strojarsko jamo.

Opis druge strojarske jame

Čeprav smo po zaporedju izkopavanj najprej izkopali drugo strojarsko jamo, menimo, da je nastala ali istočasno ali verjetno kasneje kot prva strojarska jama. V vsakem primeru pa je nastala toliko kasneje, kolikor časa terja delo za izkop tega objekta. Logično je, da so prvo strojarsko jamo locirali v izkop, ki je tu že obstajal in je po svoji obliki odgovarjal za strojarske namene. Ta časovni razpon je bil verjetno nekaj daljši.

Na površini kv. 49, 48, 47 ter 52 je druga strojarska jama. Odkrili smo jo pri odkopu prezbiterija in prostora vzhodno od njega. Večji del strojarske jame s pripadajočim dostopnim prostorom je na površini kv. 49, manjši del pa na površini kv. 48. Njen zahodni zaključek pokriva vzhodno steno pravokotnega prezbiterija. Zahodni rob jame je na prostoru med zunanjo steno polkrožne apside in notranjo steno vzhodnega zidu pravokotnega prezbiterija. Jama ima nepravilno eliptično obliko. V celoti je dolga okoli 5,5 m ter široka 3,5 m. Jama je iz dveh delov, iz večjega eliptičnega, ki je dolg do 3,5 m in širok do 2,5 m in manjšega, ki je okrogel s premerom 1 m in globino do 0,40 m. Obe jami sta v eni osi. Manjšo jamo deli od večje le ozka stena, debela do 0,30 m. Ta jama

je imela stene popolnoma utrjene ter temno rjave barve. Notranja površina jame je bila popolnoma gladka. Utrjen del je bil debel do 5 cm in se je lahko luščil od ilovice, v kateri je bila jama ukopana. Večji izkop se je proti dnu jame zoževal. Površina sten jame je bila gladka, vendar ne tako utrjena, kot smo to ugotovili pri manjši jami. Večja jama je bila do 1,2 m pod zgornjim robom ukopa, vendar ta mera ni dokončna, ker jame nismo mogli dokončno raziskati zaradi visoke talne vode. Jama, kot celota, je bila ukopana v sterilno plast ilovice v višini zgornje zgodnje srednjeveške hodne površine, ki je bila tik nad to plastjo. Iz kv. 55 je vodil proti jami terasast dostop, medtem teras nismo mogli ugotoviti južno od jame tj. na površini kv. 50 ter na površini kv. 49 in kv. 47. S tem smo omejili dostop v jamo le preko teras na površini kv. 55 in deloma 49. V jami je bila velika količina čreslovine in kosti. V zgornjih plasteh pa je bilo nekaj fragmentov keramike. Na sredini manjšega ukopa je stala cela keramična posoda. Glavna značilnost te jame je njena eliptična oblika, delitev v manjšo okroglo ter veliko eliptično jamo s čreslovino ter terasast dostop. Čeprav smo s tem dobili vse elemente za domnevno izvirno obliko jame štev. 1, ne smemo izključiti možnosti, da je imela tudi še neko drugo funkcijo, na katero kažeta dve ovalni jami v velikosti 2×1 m globoki do 1 m. Jami sta vkopani v plast sterilne ilovice in ležita v JV vogalu kv. 70 in 71 oz. v smeri, ki povezuje strojarsko jamo 1 in začetek terasastega dostopa k strojarski jami 2. Obe jami sta izkopani v isti plasti, sta približno enakih dimenzij in sta zasuti z enakim zasipnim gradivom, kot obe strojarski jami, kar govori o istočasnosti teh manjših izkopov z obema strojarskima jamama. Ta situacija govori za funkcionalno povezanost obeh strojarskih jam (glej T. 2).

Poskus rekonstrukcije strojarske jame 1

Objekt, ki smo ga prej opisali kot strojarsko jamo 1, je dolg 10 m in širok 4 m. Ni dvoma, da je objekt po vsej dolžini služil kot strojarska jama. To nam dokazujejo tudi ostaline v ledvičasto oblikovanem dnu. Verjetno pa je možna korektura po širini. Opisali smo tudi, da imamo ob zahodnem robu jame vrsto petih manjših ukopov, ki smo jih označevali kot luknje za stebre in bi jih z ozirom na njihov razpored težko povezovali s kakršno koli nadgradnjo, ki bi eventualno lahko stala nad to ali pa tudi sosednjo strojarsko jamo. V trenutku, ko teh pet ukopov odpišemo od strojarske jame, imamo pred seboj popolnoma drugačen objekt, ki se zoži od prejšnjih štirih metrov na največ tri metre in smo se tako na moč približali osnovni obliki strojarske jame 2. Obstaja možnost, da so te jame povezane na določen način s funkcijo tega objekta, kar bomo mogoče ugotovili pri izpopolnjevanju znanja o strojarski dejavnosti. Pri tem imamo posebno v mislih jamo v SZ vogalu kv. 59, katera zaradi svojih dimenzij verjetno ni služila kot luknja za steber, ker je skoraj v nivoju ledvičastega izkopa, ki je napolnjen s čreslovino. Enako možnost moramo dopustiti za tri jame v

JV vogalu kv. 68, ki jih zaradi različne velikosti ter zaradi neposredne bližine ter povezanosti z ukopom s keramično posodo v kv. 69, ni potrebno izključiti iz možnosti, da so funkcionalno povezane s strojarstvom. V srednji teh treh jam, je bilo več lomljencev in so verjetno služili za utrjevanje nekega stebra, za katerega pa ni nujno da bi bil povezan s streho. Lahko bi imela z ozirom na sosesčino dveh manjših jam, neko drugo funkcijo.

Iz tega kompleksa se skoraj popolnoma izključuje pravokotni ukop, ki smo ga opisali na osrednjem delu kv. 8, ki je na vrhu sterilne plasti in dokaj oddaljen od JZ roba jame, kjer je dostop iz jame najneugodnejši. Tako smo pred seboj v okviru strojarske jame izločili prostor, na katerem se je odvijala osnovna strojarska dejavnost tj. površino ledvičastega dna napolnjenega s čreslovino in okrogli ukop iz kv. 69 s kamnom in loncem na dnu. Na drugi strani pa še štiri jame, ki ležijo na nizki in široki terasi zahodno od pravkar opisanega objekta, za katere moramo dopustiti možnost, da so eventualno funkcionalno povezane z neko delovno operacijo v strojarskih postopkih. To doslej orisano podobo lahko dopolnimo še z naslednjo hipotezo: pri opisu jame v kv. 69 smo ugotovili, da je ob njenem zgornjem robu na severni strani ukop v velikosti 40×20 cm in ob južnem robu s premerom 20 cm. Polnilo ob luknji ob južnem robu in struktura ukopa ob severnem robu dajejo vtis, kot da je preko jame ležala deska, ki se je opirala v severni rob in je bila na južnem robu zaklinjena v zemljo, da se ne bi premikala. Ta rekonstrukcija se dobro ujema s funkcijo, ki jo je morala imeti ta jama tj. v njej je bila tekočina, ki so jo zajemali in jo nato odnašali na mesto uporabe. Zaradi velikosti ukopa, tj. zaradi premera in globine je možno, da je bila jama s tekočino premostena z desko, s katere se je z lahkoto zajemalo iz nje.

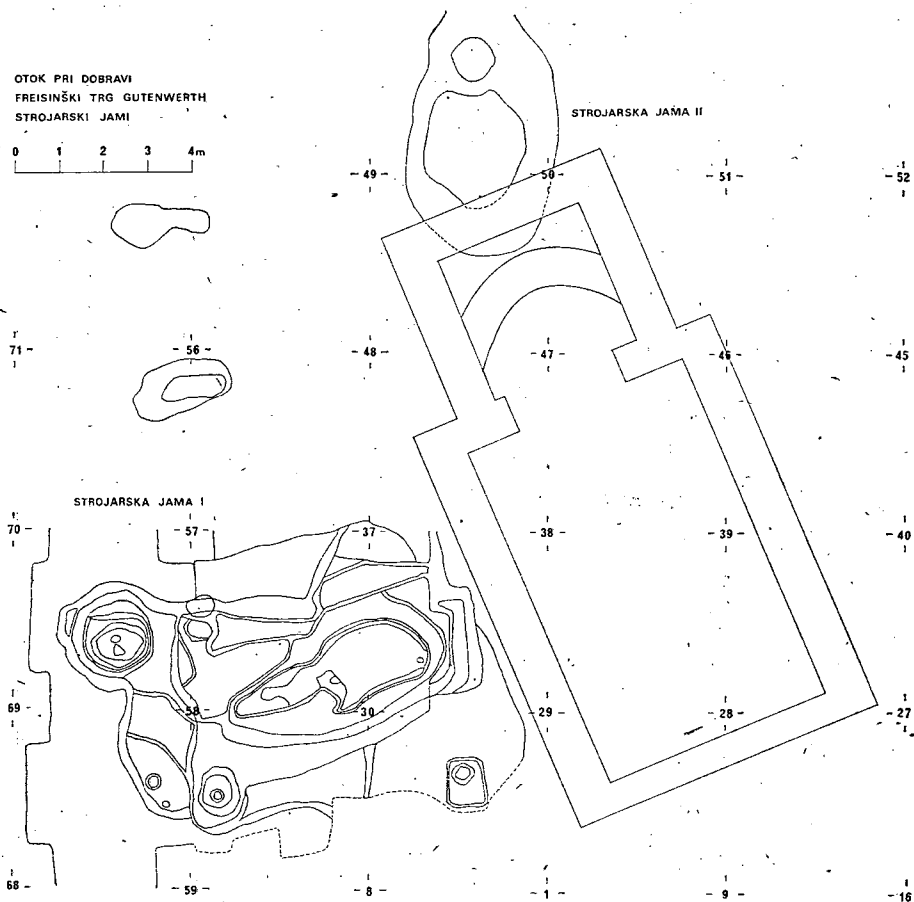
Pregradna stena med obema ukopoma je tu široka le 40 cm in je zaradi svoje spolzkosti bila zanesljivo neugodna kot stojišče za delavca, ki je tekočino zajemal.

Ker na IP dalje proti zahodu in vzhodu nimamo nobenih sledov o strojarski dejavnosti in enako proti severu in zelo verjetno proti vzhodu, smo omejili velikost strojarskega kompleksa na tem mestu kot celoto. V smeri od severa proti jugu se ta širi v vrsti štirih kvadrantov, od vzhoda proti zahodu pa v vrsti petih kvadrantov, kar znaša 20×16 m ali 320 m^2 . Ta podatek je zelo pomemben kot prispevek k razglabljanju o možnosti, da je bil ta objekt kot celota pod neko enotno streho. To razglabljanje je posebno važno, ker je v okviru strojarske jame 1 bilo več jam, ki bi morda lahko bile tudi luknje za nosilne stebre; na drugi strani nismo opazili lukenj za stebre v kompleksu strojarske jame 2 in zato v tem trenutku ne bi mogli govoriti o rekonstrukciji neke strešne konstrukcije oz. stavbe nad obema jamama. Istočasno nam manjkajo tudi elementi za zaščitno konstrukcijo nad vsako jamo posebej, poudariti pa je potrebno, da to sklepamo le na temelju trenutnega stanja. Te možnosti vsekakor ne bi smeli izključiti, ker še vedno obstaja verjetnost, da so poznejši objekti del takšnih lukenj uničili.

[illegible]

OTOK PRI DOBRAVI
FREISINŠKI TRG GUTENWERTH
STROJARSKI JAMI

0 1 2 3 4m

Najdbe na prostoru strojarških jam

Podobo, ki smo jo dobili z rekonstrukcijo in analizo strojarskega kompleksa v mnogočem dopolnjujejo tudi razne drobne najdbe s prostora obeh strojarških jam in vmesnega prostora.

Strojarska jama 1: Najdbe na površini kv. 8. Južni del strojarske jame, ki smo ga izkopavali v šestih planumih, je dal najdbe samo v globini pl. 2, tj. do 50 cm pod današnjo površino. Za te najdbe je malo verjetno, da bi bile kakor koli povezane z dejavnostjo v strojarški jami na tem prostoru. Vendar je med njimi železen predmet eliptične oblike s predrtim osrednjim delom, ki spominja na mesarska brusila za nože.

Najdbe na površini kv. 30. V tem kvadrantu je JV vogal strojarske jame 1. Najdbe segajo v globino 3. pl. do 0,75 m, ki jih lahko opredelimo kot hišno in osebno opremo ter orodje, kot so žebli, okovi, ključi z zanko v obliki oslovskega hrbita, sveder, pasna spona, utež, deli noža itd. Tudi te najdbe sodijo k mlajšim otoškim plastem, saj je globina pl. 3 datirana s ključi, ki se v tej izvedbi zanesljivo niso mogli pojaviti pred 14. stol. Tudi te najdbe ne povezujemo s strojarsko jamo, saj je bilo do ledvičastega dna še šest izkopanih slojev. Vendar so te najdbe iz globine 3. pl. pomembne, ker s svojo datacijo v čas 14. ali 15. stol. kažejo na visoko starost spodaj ležečega objekta.

Najdbe na površini kv. 59. Z gradivom, ki je bilo v planumu kv. 59 se pa še bolj približujemo globini neposredno nad ledvičastim dnom strojarske jame, vendar se ta kvadrant dotika samo s svojim vzhodnim robom dna strojarske jame in v glavnem pokriva le zahodni del obrobne prostora srednjega dela strojarske jame. V globini pl. 3 in 4 je bila v glavnem le pozno srednjeveška keramika. V globini pl. 5, ki smo ga tu dosegli ob robu strojarske jame na sterilni plasti, pa je bilo več žebeljev in gotski ključi z zanko v obliki gotskega loka. Le na pl. 6, ki je tu v ravnini ledvičastega dna, smo našli na prostoru izkopa ob severnem robu kvadranta fragment zgodnje srednjeveške keramike z valovnico in železen predmet, ki ima obliko pincete. Najdbe, ki smo jih našli v globini pl. 5 in 6 sedaj še ne moremo povezati s strojarsko dejavnostjo, ampak nam lahko dobro služijo za časovno opredelitev izkopa v okviru kv. 59 v globini pl. 6. Tako je nedvomno s keramiko z valovnico, ki ima že zgodnje srednjeveško frakturno steno. Ta keramika se na naših najdiščih še javlja do prve polovice 11. stol. Okvirni čas pojava te keramike je 9., 10. in prva polovica 11. stol. Brez ozira na ta široki časovni razpon se za sedaj lahko zadovoljimo z ugotovitvijo da moramo prvi izkop tega objekta postaviti v obdobje zgodnjega srednjega veka.

Najdbe na površini kv. 58. To je kvadrant na vzhodni polovici osrednjega dela strojarske jame 1 in doslej najbogatejši po najdbah. V globini pl. 3 in 4 tj. do globine 1 m je bilo le nekaj železnih najdb ter železna ploščica z luknjicami v treh vrstah. V globini pl. 5 tj. v plasti neposredno na prehodu v sterilno ilovico ter ob vzhodnem robu jame so bili številni ključi in sicer prva skupina primitivno skovanih z okroglo zanko na vrhu in z zelo preprosto izvedbo ploščice za zaklepanje. Zatem vrsta boljših ključev z zelo komplicirano ploščico za zaklepanje in štirikotno zanko, katere zgornji del je bil oblikovan v oslovski hrbet. Zatem je tu še železna pinceta, enaka kot smo jo našli v globini pl. 6 v kv. 59 tj. ob zahodnem robu jame. Tu je še manjša železna spojka in pa pozornosti vredno usločeno železno strgalo. V globini pl. 6 tj. neposredno ob ledvičastem dnu, je bilo več fragmentov ustij posod, med njimi je bil eden tudi okrašen z valovnico na vratu. Posebne pozornosti je vredno usločeno strgalo iz globine pl. 5, ki jasno nakazuje tudi obliko osnove, verjetno lesene, na kateri so strgali kožo (ak. št. 189). Drugi najstarejši element med železnimi predmeti iz pl. 5 so vsekakor primitivni ključi z okroglo zanko na vrhu, ki so predromanski in romanski. Gotski ključi ob robu jame govorijo o času, ko je bila ta že zasuta. Keramika z valovnico v globini pl. 6 oz. v dnu izkopa pa je ponovno časovna opora za zgodnje datiranje, ko je jama še obratovala tj. za čas 10. ali 11. stol. Situacija v gl. 5 in 6 v kv. 58 potrjuje sliko, ki smo jo dobili v kv. 59.

Najdbe na površini kv. 68. V tem kvadratu je samo SZ vogal strojarske jame in sicer manjša terasa s tremi luknjami za katere dopuščamo možnost, da so povezane s funkcijo strojarske jame, ne moremo pa to še z gotovostjo trditi. Železnih najdb je malo in ne segajo v globino do sterilne plasti, v katero je vkopana strojarska jama. V globini pl. 2 in 3 je bilo več železnih predmetov, raznih okovov in predvsem več srednje velikih nožev, ki jih četudi so značilni za uporabo v strojarstvu, ne bi mogli povezati s strojarsko jamo.

Najdbe na površini kv. 69. V okviru tega kvadranta je le jama s keramičnim loncem ter prehod v veliko strojarsko jamo. Razen keramike, ki smo jo našli v dnu jame segajo najdbe le do plasti nad prehodom v sterilno plast ilovice. To so v glavnem železni predmeti in sicer železni okovi, žebli, ključi, noži, puščične osti in pasne spona. Najnižje ležeče najdbe v globini pl. 4 so zelo značilne za datacijo pl. 4, saj je tu železen ključ s štirikotno zanko, ki je oblikovana v oslovski hrbet ter puščična ost z zelo dolgim trnom in štirikotno obliko olista. Ta sloj med planumoma 3 in 4 lahko datiramo v čas 14. ali 15. stol. ter ga, niti po funkciji predmetov, niti stratigrafsko oz. časovno ne moremo vezati s stanjem v jami kv. 69.

Najdbe, ki smo jih opisali z območja kvadrantov, v katerih je izkop za strojarsko jamo 1, nam izredno dobro dopolnjujejo podobo o funkciji ožjega prostora strojarske jame 1. Zato pogledajmo še, kaj je z najdbami na prostoru strojarske jame 2. (T, 2, 3, 4).

Strojarska jama 2: Najdbe na površini kv. 49. Večji del jame je na površini kv. 49. Najdbe se pojavijo že v globini pl. 3 tj. nekaj nad 50 cm pod današnjo površino. Med železnim okovjem v pl. 3 in žebli zbuja pozornost enoperesne škarje, kakršne ponovno srečamo v globini pl. 4 tj. v sloju, ki je neposredno nad prehodom v sterilno plast. Tu je tudi srednje velik železen nož z usločnim hrbtom. Na prehodu v pl. 5 je bil ključ z okroglo zanko, tak kot smo jih postavljali na prehod v obdobje romanike. Oboje škarje in srednje velik nož z usločnim hrbtom bi bili lahko na določen način povezani z usnjarsko dejavnostjo na tem prostoru še posebej, ker sodi pl. 4 v obdobje, ko je bila tu strojarsko-usnjarska dejavnost še živa.

Najdbe na površini kv. 48. V kv. 48 je neposredno pod vzhodno steno pravokotnega prezbiterija zahodni zaključek jame. Ker je izkop temeljev za obe apsidi najbrž uničil deloma zgornje sloje v strojarski jami, nimamo tu nobenih najdb v globini pl. 4 in 5. V višjih plasteh pl. 3 so žebli itd., ki jih ne moremo povezovati z dejavnostjo v globini pl. 4, 5 in 6, ki so vezani na strojarsko dejavnost.

Najdbe na površini kv. 59. Vzhodni rob strojarske jame prehaja deloma v severno tretjino kv. 59. V globini 4. pl., ki je lahko že povezan z dejavnostjo na tem prostoru, je bil srednje velik nož z ukrivljenim hrbtom in trnom, ki ga je treba pripisati usnjarski dejavnosti.

Najdbe na površini kv. 47. Ta kvadrant pokriva JV rob strojarske jame. V globini pl. 6 tj. v sami jami je nekaj železnih kosov, ki jih zaradi amorfnih oblik ne moremo pripisati nobenemu praktično uporabnemu predmetu.

Z orisom najdb v kv. 47, 48, 49 in 50 smo pokazali tiste, ki so neposredno na prostoru strojarske jame 2 in na njenem robu ter smo ugotovili, da so skoraj na vse hkvadrantih najdbe deloma iz 3., praviloma pa iz 4., 5. in 6. planuma povezane z usnjarsko predelovalno dejavnostjo.

Pri orisu lokacij obeh jam smo še ugotovili, da so funkcionalno med seboj povezane in da je stanje najdb na vmesnem prostoru, posebno pa v nižjih planumih povezano z opisano dejavnostjo ali pa so v zvezi z ljudmi, ki so tu delali.

Najdbe na površini kv. 72., ki je v skrajnem SZ vogalu našega izkopnega polja, vendar neposredno povezan s terasastim dostopom k strojarski jami 2, so bile v globini pl. 4 tj. neposredno nad prehodom v plast sterilne ilovice. To je železen ključ z nepravilno ovalno zanko in dokaj preprosto ploščico za obračanje mehanizma.

Najdbe na površini kv. 71. V jami, ki je v SV robu kvadranta so bili v globini pl. 6 železni žebli.

Najdbe na površini kv. 70. V JV vogalu kvadranta je jama, ki jo povezujemo z usnjarsko dejavnostjo v gl. pl. 3, je nad najstarejšo hodno površino ključ z okroglo zanko, železni žebli, bronasta pasna spona. Preseneča nas železna pila, ki predstavlja poseben prispevek k spoznavanju orodja iz tega časa. Pila je bila gotovo nujno potrebna za brušenje številnih rezil, ki so jih uporabljali pri obdelavi kože.

Najdbe na površini kv. 55. Na tem kvadrantu so bile terase za dostop v strojarsko jamo 2. Neposredno nad terasami in na terasah so bili srednje veliki noži z ravnim hrbtom, večji noži z ukrivljenim hrbtom in trnom, ki je služil za strganje tal, ki smo jih srečali v kvadrantu 50, razni predmeti osebne opreme, ključi, fragmenti keramike itd. Najbolj pa preseneča izredno lepo izdelano majhno kladivo z razcepljenim vrhom.

Najdbe na površini kv. 56., ki je v nadaljevanju kv. 55 proti zahodu so bile v pl. 3, 4 in 5 izredno bogate najdbe. Vsi predmeti iz globine pl. 4 tj. v sloju neposredno na prehodu v hodno površino, so pripadali bojni opremi. To so pušične osti, podkve, ostroge, žebli itd. V sloju med pl. 4 in 5 tj. neposredno na hodni površini je ob fragmentih keramike bilo več žebeljev, pasnih spon in primitivni ključi z nepravilno okroglo zanko. Najdbe iz kv. 56 pripisujemo v glavnem osebni in bojni opremi.

Najdbe na površini kv. 57. Ta kvadrant je neposredno ob vzhodnem robu srednjega dela strojarske jame. Tudi tu so planumi 3, 4 in 5 izredno bogati z najdbami. Na hodni površini in nad njo v globini pl. 4 se ob ključu z ovalno zanko in ostrogo javlja tudi železno strgalo kot značilen predmet v strojarski dejavnosti.

Ako k opisu najdb na kvadrantih, ki so vezani neposredno na jami 1 in 2 in na vmesni prostor, dodamo še predmete iz kv. 65, 66 in 67 smo tako dobili vpogled na ves prostor, ki je v bližini strojarske dejavnosti in iz časa obeh strojarskih jam.

Najdbe na površini kv. 67. Za pl. 3 in 4 je značilna osebna oprema kot železen nož, bronasta spona itd.

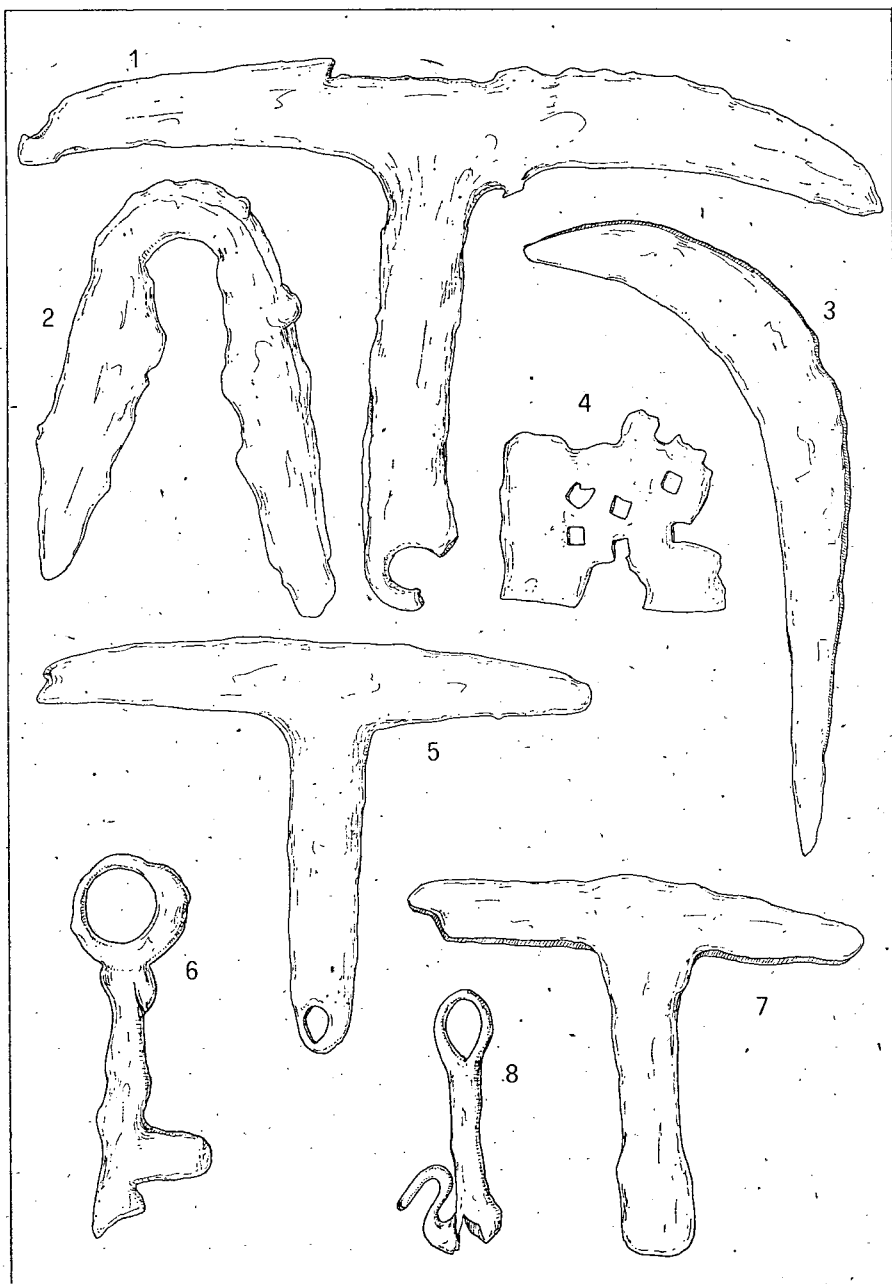
Najdbe na površini kv. 66. Na tej površini ni bilo najdb.

Najdbe na površini kv. 65. Najdbe so le na površini pl. 2 tj. na cestišču, ki ga časovno postavljamo v čas propada Gutenwertha in ga ne moremo povezovati z dejavnostjo strojarskih jam. (T. 2)

Najdbe iz vseh kvadrantov, ki so vezani na jami 1 in 2 in na vmesni prostor in sicer iz nižjih plasti pl. 3, 4, 5 in 6 so posredno ali neposredno vezani na strojarsko obdelavo. Najdbe iz kvadranta neposredno nad strojarsko jamo in ob njihovem robu nam je dalo orodje, ki so ga uporabljali neposredno pri delu. Iz obrobni kvadrantov imamo še orodje za vzdrževanje strojarskega orodja. Vmesni prostor med jamama pa je dal predmete osebne uporabe. Po vertikalni in horizontalni razširjenosti najdb ugotavljamo, da je bilo življenje najintenzivnejše ob samih jamah in v neposredni sosesčini. Kot je pokazalo stanje najdb v kv. 65, 66 in 67, ki so samo 2 metra oddaljeni od strojarskih jam, pa ne najdemo predmetov, ki bi jih vezali na strojarsko dejavnost.

Da bi detaljnije ilustrirali stanje gradiva, dajemo za kv. 65—72 popoln pregled vseh najdb in njihovo vertikalno stratigrafijo. Najdbe, ki so neposredno vezane na strojarstvo podajamo le po vrstah orodja s podatkom o kvadrantu, kjer so bile najdene (T. 1).

Pri opredeljevanju opisanih strojarskih jam smo se naslonili na najdbe in na praktične skušnje v strojarstvu v novi dobi. Iz obdobja

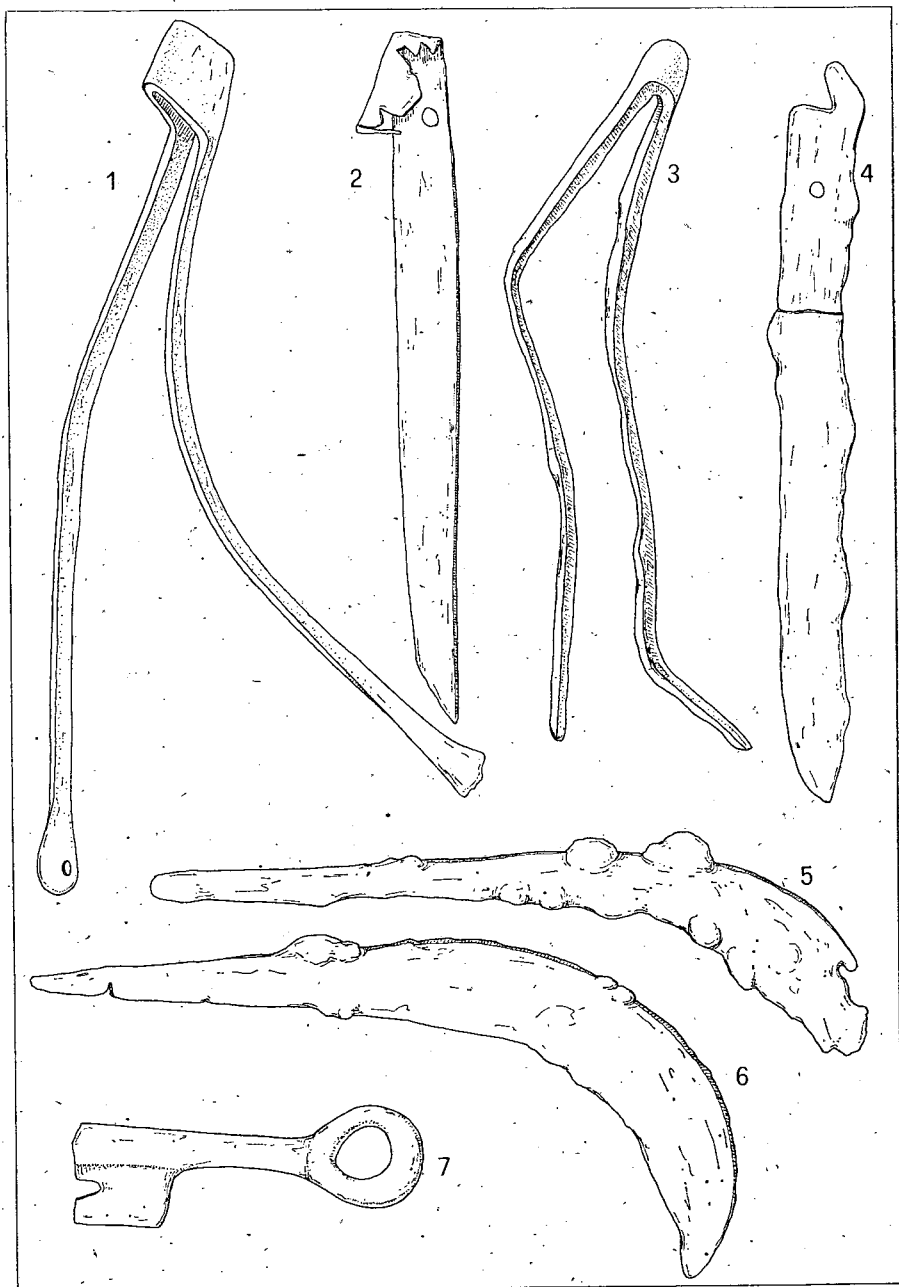
Tolmač k tabeli 3

1. železno strgalo
2. enoperesne škarje
3. železen nož
4. železen okov

- ak. št. 1174
- ak. št. 776
- ak. št. 946
- ak. št. 1109

5. železno strgalo
6. romanski ključ
7. železno strgalo
8. romanski ključ

- ak. št. 1172
- ak. št. 1107
- ak. št. 1047
- ak. št. 1131

Tolmač k tabeli 4

1. železna pinceta	ak. št. 1157
2. železen nož	ak. št. 1300
3. železna pinceta	ak. št. 1050
4. železen nož	ak. št. 940
5. ukrivljen nož	ak. št. 415
6. ukrivljen nož	ak. št. 908
7. romanski ključ	ak. št. 941

brez oznake

kv. 49	kv. 58
kv. 55, pl. 5f	pl. 34
kv. 58, pl. 4b	kv. 57, pl. 5a
sonda 2, pl. 2/3	kv. 55, pla. 5a
kv. 58, pl. 5	kv. 29, pl. 2
kv. 57, pl. 4b	kv. 51, pl. 4
kv. 58, pl. 5c	kv. 55, pl. 5a

zgodnjega in visokega srednjega veka manjkajo v naši arheološki in drugi strokovni literaturi v popolnosti vse analogije. Da bi objekte lahko pravilno tolmačili smo se posvetovali z ing. Otonom Jurkom, direktorjem tehnične srednje usnjarske šole v Domžalah, ki je pritrdil naši opredelitvi, vendar ni mogel določiti funkcije manjših jam, ki smo jih ugotovili v podaljšku večjih jam. Dopustil je možnost, da je strojarski postopek lahko potekal delno drugače, kot je znano pri primitivnih strojarskih postopkih v novi dobi. Na ta problem pa bodo verjetno odgovorile analize čreslovine in kosov usnja, ki jih bo opravil Institut pri tovarni TOKO v Domžalah. Ing. Jurka je presenetila tudi velikost jam s čreslovino. Obe sta po dimenzijah mnogo večji, kot so strokovnjaki vajeni v novi dobi. Iz tega lahko sklepamo, da je bil obseg strojarske dejavnosti izredno velik in je po svojih količinah najbrž daleč presegel lokalne potrebe. Z ozirom na lokacijo Otoka — Gutenwertha so to historično gledani izredno pomembni prispevki, ki govore o veliki proizvodnosti na prehodu iz zgodnjega v visoki srednji vek in mogoče tudi skozi ves visoki srednji vek. Odkriti objekti predstavljajo le del delovnega postopka v procesu strojenja, kar pomeni, da mora obstajati v neposredni bližini tj. v nadaljevanju IP proti severu in vzhodu še cela vrsta jam in drugih objektov, ki so potrebni za dokončno obdelavo kož. Arheološko gledano bi to pomenilo, da bi s sistematskimi arheološkimi odkrivanji v omenjenih smereh odkrili objekte, ki nam govore o celotnem strojarskem procesu na tem delu Otoka, kar bi za arheologijo zgodnjega, visokega in poznega srednjega veka predstavljajo ne samo lokalni ampak tudi evropski fenomen. Strojarsko dejavnost na Otoku ter njeno neposredno povezanost na rečni in cestni promet, ki je povezovala Alpe in Panonijo bi bilo potrebno osvetliti v luči tedanje zelo razgibane regionalne in lokalne zgodovine (madžarski vpadi v 10. in 11. stol., hrvaško-kranjska meja na tem prostoru, v kasnejšem času gutenverški novci na Madžarskem itd.), kar bi moral seveda obdelati zgodovinar.

b) Sistemsko izkopavanje na IP 2

Sondi 1 in 1a, ki smo ju izkopali leta 1967 sta bili locirani na osrednjem delu otoške površine. Leta 1971 smo ju vključili v površino, ki smo jo odkopali sistematsko. V letu 1971 smo odkrili 12 kvadrantov in sicer od 501—503, 511—513 in 521—523. Prišli smo do naslednjih izsledkov. Odkrili smo cestišče, ki je bilo izdelano iz oblic in lomljencev. Osnovo za cestišče sestavljajo večji kamni. Prostor med njimi polnijo manjši kamni, ki ležijo v svetlo rdeči malti. Vse pokriva do 10 cm debela plast drobnega gramoza z granulacijo 2×1 cm, ki je pomešan z zemljo. Oba robova cestišča sta izdelana iz večjih kamnov, ki so postavljeni v lepo urejeno vrsto. Ta del cestišča je v osi tistega dela ceste, ki smo jo odkrili na južnem delu otoške površine in se skoraj ujema s smerjo današnjega kolovoza od Miklavževe cerkve proti Drami. Cestišče je tu široko do 6 m. T. V kv. 512 je cestišče razširjeno v dolžini štirih in širini dveh metrov. V kv. 531 in 523 je ruševinska plast, ki jo

praviloma sestavljajo kamni za katere domnevamo, da so sestavni del neke arhitekture. V kv. 521, 522 ter 523 so ostanki kurišča ob katerih je bilo veliko keramike.

Na vzhodni polovici kv. 503 se je pojavil del nekega zidu, ki je izdelan iz velikih kosov lomljenca in oblic. Kamni so razporejeni tako, da dajejo videz nekega vogala z lepo prirejenim zunanjim in notranjim licem. Kamni ležijo zelo gosto, zid pa doseže širino do 1,2 m. Obe smeri zidu se izgubljata pod severnim in vzhodnim profilom kv. 503. Zdi se, da se objekt nadaljuje proti vzhodu in severu. Na cestišču smo našli številne živalske kosti in enako veliko železnih najdb, med katerimi je treba poudariti puščice in dele konjske in konjeniške opreme npr. podkve, uzde, ostroge itd. Vse to gradivo lahko delimo v dve skupini: podkve npr. so velike in majhne, isto je z ostrogami in puščicami. Ker je to gradivo iz zadnje otoške plasti ga moramo verjetno povezovati s časom turškega vdora v otok Gutenwerth.

V letu 1972 smo IP 2, od 12 kvadrantov iz leta 1971, razširili na površino 40 kvadrantov in sicer za tri zaporedne vrste kvadrantov proti severu, eno vrsto proti vzhodu in dve vrsti proti zahodu. Z izkopom na razširjeni površini, ki je praviloma na obdelovalni površini, smo se spustili v globino 3. planuma oz. do 50 cm pod današnjo obdelovalno površino. V sloju med pl. 1 in 3 je bil v glavnem le humus tj. obdelovalni sloj ter subhumus do začetka kulturne plasti. Tako, da bomo površino teh 28 kvadrantov, ki smo jih začeli v letu 1972, obravnavali šele v letu 1973, ko bomo pričeli tudi z odkopom kulturne plasti.

Zusammenfassung

DER FREISINGER MARKT GUTENWERTH. BERICHT ÜBER DIE ARCHÄOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN 1971—1972

Der vorliegende Bericht befasst sich mit den Ausgrabungen der Mittelalterlichen Siedlung Otok bei Dobrava (Gutenwerth) in den Jahren 1971 und 1972. In dieser Zeit wurde hauptsächlich das Ausgrabungsfeld 1 (IP 1) systematisch erweitert, das sind die Ausgrabungen auf dem südlichen Teil der Insel, die Freilegung des weiten Ausgrabungsfeldes (IP 2) im Zentralteil der Insel wurde in Angriff genommen. Im Jahre 1972 wurde der groÙteil der Mikroterrainuntersuchungen vorgenommen, so daÙ man sich ein ziemlich genaues Bild der früh- und hochmittelalterlichen Gerberei machen kann.

Nach dem Programm von 1970 wurde das Ausgrabungsfeld um eine Quadrantreihe gegen Norden erweitert und zwar von den Nummern 65 bis 72. Außerdem wurden die genauen Erforschungen des »Ofens« im Quadranten 30 und 29 fortgesetzt. Anschließend wurde noch der »Erzofen« innerhalb der Kirschengrundmauern im Quadranten 29 ausgegraben. Damit wurden die Ausgrabungen des Ausgrabungsfeldes I definitiv abgeschlossen.

Es wurden noch weitere 12 Quadranten (501—503, 511—513, 521—523) ausgegraben. Dieses Ausgrabungsfeld befindet sich im Zentralteil der Insel in der unmittelbaren Nähe der Sonden 1 und 1a aus dem Jahre 1967, es wurde Ausgrabungsfeld 2 (IP 2) benannt.

Mit der Ausgrabung der Quadranten 65—72 ist das Bild der Werkstättenanlagen (Eisenerzverarbeitung, Gerberei) weitgehend abgeschlossen.

In 12 Quadranten (501—503, 511—513, 521—523, 531—533), die im Zentralteil der Insel freigelegt worden sind, konnte Folgendes ermittelt werden: es wurde ein aus Rundsteinen und Bruchsteinen angefertigter Straßendamm freigelegt. Im Quadrant 512 befindet sich eine Schuttsschicht, meist aus Steinen bestehend, für die angenommen werden kann, daß sie Bestandteile einer Architektur gewesen sind. In den Quadranten 521, 522 und 531 befinden sich Feuerstellenüberreste, um diese herum gab es viel Topfwaren. In der östlichen Hälfte des Quadranten 503 kam eine aus großen Steinstücken angefertigte Mauer zum Vorschein. Diese Steine erwecken den Eindruck einer Ecke mit gut ausgearbeiteter innerer und äußerer Oberfläche. Die Steine stehen sehr dicht, die Breite der Mauer beträgt bis zu 12 m.

Auf der Straße wurden zahlreiche tierische Knochen und viele Eisenbruchstücke gefunden, darunter sind Pfeile und Pferdegeschirrtteile und Reiterausstattungsteile besonders zu erwähnen — z. B. Hufe, Zügel, Sporen. Alle diese Gegenstände sind ihrem Charakter nach nicht einheitlich und könnten in zwei Gruppen eingeteilt werden. Bei den Hufen könnten kleinere und größere unterschieden werden, dasselbe gilt auch für Eisensporen.